

ŠPECIÁLNE PROTIPARTIZÁNSKÉ jednotky na Slovensku

Jar a leto 1944 boli pre nacistické Nemecko kritické. Napriek fanatickému odporu sa nedarilo zadržať postup sovietskej armády, a po vytvorení druhého frontu v Normandii bola porážka fašizmu už len otázkou času. Čoraz väčšie problémy nemeckej brannej moci a bezpečnostným zložkám spôsobovalo aj silnejúce partizánske hnutie na okupovaných územiach. Lavínu zatýkania v Nemecku vyvolal nevydarený atentát na Adolfa Hitlera 20. júla 1944. Represie voči atentátnikom a tým, ktorí atentát schvaľovali, najviac postihli Abwehr (vojenská spravodajská služba). V rámci čistky bol zatknutý a na jar 1945 aj popravený jeho šéf admirál Wilhelm Canaris. Došlo k reorganizácii Abwehru, ktorý vlastne prestal existovať ako samostatný orgán nemeckej brannej moci. V priebehu dvoch mesiacov bol pričlenený a podriadený Reichssicherheitshauptamt (RSHA – Ríšsky hlavný bezpečnostný úrad).¹ Najskôr bol Abwehr-Abteilung (najvyšší riadiaci orgán ofenzívneho aj defenzívneho spravodajstva) vyňatý z právomoci Oberkommando der Wehrmacht (OKW). Bol zároveň premenovaný na Militärisches Amt a podriadený oddeleniu A-VI. pri RSHA², ktorého šéfom bol SS-Brigadeführer Walter Schellenberg. V rámci zmien došlo aj k celkovej reorganizácii. Oddelenia a referáty Abwehr-Abteilung, ktoré svoju činnosť zameriavali na okupované územia, boli priamo podriadené IV. oddeleniu RSHA – Gestapu (Geheime Staatspolizei – tajná štátna polícia), ktoré pracovalo pod vedením SS-Oberführera Hansa Müllera. Faktické včlenenie Abwehru do RSHA značne posilnilo pozície druhého muža Tretej ríše SS-Reichsführera Heinricha Himmlera.

V rámci reorganizácie boli pôvodné Abwehrstelle a Kriegsorganisation premenované na Kommandes des Gemeldebietes. Časť úloh po zrušení Abwehrnebenstelle prešla priamo na referáty Gestapa.³ Abwehrkommandá a Abwehrtruppen boli v rámci tejto reorganizácie zmenené na Frotaufklärungskommandá (FAK) a Frontaufklärungstruppen (FAT), pričom sa už nedodržiavalo vnútorné členenie podľa číslovania zavedeného v rámci Abwehru. V zásade možno konštatovať, že FAK a FAT vo všeobec-

¹ Archív Múzea SNP (AM-SNP) Banská Bystrica, fond (f.) XII, pr. č. S 60/88, s. 37.

² Tamže, s. 38. Tieto zmeny sa uskutočnili v rámci vyšetrovania atentátu na Hitlera z 20. 7. 1944 a nastali potom, keď nacisti zistili, že do akcie sa zaplietli aj veliteľ Militärisches Amt plk. Hansen a veliteľ jej druhej skupiny von Loringhofen.

³ Tamže, s. 40.

nosti mali vykonávať diverzné akcie, získavať medzi vojnovými zajatcami spolupracovníkov, získavať nepriateľskú výzbroj a výstroj, a tú využívať pri vlastných akciách, vytvárať na určených miestach zásoby zbraní a potravín, rozširovať letáky a časopisy v zázemí nepriateľa, podávať správy o sile nepriateľa, v tle nepriateľa vytvárať bojové skupiny a, samozrejme, aj vytvárať bojové skupiny pre boj s partizánmi. V súvislosti s postupujúcim frontom boli vytvorené podmienky pre prácu spravodajských orgánov po predpokladanej kapitulácii Nemecka. Na tento účel boli vytvorené špeciálne komandá a oddiely (Vermessungskommando – zememeračské komandá a Vermessungstruppen – zememeračské oddiely), ktorých názvy mali zastierať ich skutočné zameranie. RSHA zriadilo zvláštne výcvikové tábory pre výcvik budúcich rezidentov, agentov a diverzantov. Na okupovaných územiach vytvárali nacisti tajné sklady zbraní, diverzného materiálu a proviantu. Po ústupe nemeckých vojenských jednotiek sa v tle oslobodzovacích armád mala vytvoriť agentúrna sieť – Rückzugsorganisation (ústupová organizácia), ktorá bola vytvorená buď z rezidentov, alebo z malých skupín vopred vycvičených agentov, ktorí sa mali dať prekročiť postupujúcimi nepriateľskými vojskami a v tle začať činnosť.⁴ Táto diverzná činnosť sa zameriavala hlavne na oblasti východnej a strednej Európy, a teda aj na Slovensko.

Dňa 13. septembra 1944 bol SS-Obersturmbannführer Otto Skorzeny, vedúci Zvláštneho oddelenia S v rámci VI. úradu (SD-Ausland) Hlavného ríšskeho bezpečnostného úradu (RSHA), poverený vybudovaním Stíhacích zväzov SS (SS-Jagdverbände) – tieto jednotky boli určené na realizovanie špeciálnych akcií a protipartizánske operácie. Postupne sformovali päť jednotiek: SS-Jagdverband Ost, SS-Jagdverband Südwest, SS-Jagdverband Südost, SS-Jagdverband Nordwest, SS-Jagdverband Mitte (pôvodne SS-Jäger Bataillon 502). Tieto vznikli z SS-Jäger Bataillon a jednotiek od divízie Brandenburg. Divízia Brandenburg bola špeciálna jednotka diverzantov, ktorú nasadzovali na najťažších úsekoch, napríklad do boja proti juhoslovanským partizánom. Po reorganizácii prešli tieto jednotky pod velenie SS.

Keď nacistické vojská začali 29. augusta 1944 okupáciu územia Slovenska, v ich tle postupovali bezpečnostné zložky, ktorých úlohou bola pacifikácia okupovaných území. V praktickej realizácii to znamenalo rozvíjanie teroru a represí voči povstalcov a civilnému obyvateľstvu. Pod vedením Dr. Josefa Witisku vytvorila Einsatzgruppe H SIPO a SD na Slovensku šesť kománd s 24 opornými bodmi.⁵

Na protipartizánske operácie postupne na Slovensko prisunuli a sformovali niekoľko špeciálnych jednotiek spadajúcich pod SS. Z hľadiska územia Slovenska nás zaujíma Frontleiste P Süd-Ost, veliteľ pplk. Fechner a veliteľ referátu pre Slovensko kpt. No-

⁴ Tamže, s. 41-42.

⁵ Bližšie pozri: *Fašistické represálie na Slovensku*. Obzor : Bratislava 1990. s. 19-22; *Vyvrcholenie národnoslobodzovacieho boja proti fašizmu na strednom Slovensku v rokoch 1944 – 1945*. Martin : Osveta, 1989. s. 215-219; *Fenomén holokaustu*. Zborník z medzinárodnej konferencie. Bratislava : Úrad vlády SR, 2008. s. 95-98.

wak⁶, resp. SS-Jagdverband Süd-Ost (Stíhací zväz Juhovýchod) so sídlom vo Viedni, následne v Kroměříži, veliteľ SS-Obersturmbannführer Benesch, neskôr SS-Hauptsturmführer Alexander Auch, ktorému podliehali aj špeciálne protipartizánske jednotky na našom území.⁷ SS-Jagdverband Süd-Ost tvorili nasledovné útvary: SS-Jagdeinsatz Albanien, SS-Jagdeinsatz Bulgarien, SS-Jagdeinsatz Ungarn, SS-Jagdeinsatz Rumänien, SS-Jagdeinsatz Serbien-Kroatien a SS-Jagdeinsatz Slowakei. V rámci SS-Jagdverband Süd-Ost, respektíve SS-Jagdeinsatz Slowakei boli vytvorené tri špeciálne protipartizánske jednotky s pôsobnosťou na Slovensku – Sonder-Einheit Josef, Sonderkommando Edelweiss a Schneewitchen. Protipartizánskej činnosti na Slovensku sa zúčastnili jednotky Edelweiss a Josef. O prípadných ďalších nám informácie chýbajú, v niekoľkých dokumentoch sa spomína aj protipartizánska jednotka *Javorina*.⁸ S protipartizánskymi jednotkami spolupracovala aj jednotka FAT 179, veliteľ kpt. Schultz a zástupca por. Kolmann.⁹

Jednotka Josef (*Einheit Josef – SS-Jagdgruppe Slowakei Josef*) sa začala formovať vo Wielburgu a Badene v auguste 1944 pod velením SS-Obersturmführera Dr. Wernera Pawlovského.¹⁰ V tom čase mala asi 70 príslušníkov, už vtedy tu príslušníci jednotky pochádzajúci zo Slovenska vyučovali slovenčinu. V noci na 29. augusta 1944 sa presunula do Bratislavy, kde ich už čakali zástupcovia Hlinkovej gardy (HG). Podieľala sa na pacifikácii posádky, najmä Čestného oddielu prezidenta a strážnej služby.¹¹ Ubytovaní boli v hoteli Albrecht. Dňa 10. septembra 1944 prišiel SS-Obersturmführer Dr. W. Pawlovsky a Feldwebel Ing. Werner Tutter¹², SS-Untersturmführer Ferdinand Sonnberger a s nimi

⁶ KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943-45*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1998. s. 135.

⁷ SS-Hstuf. Alexander Auch, pôvodne major v jednotke Brandenburg, kde velil legionárskemu práporu *Alexander*. 1a dôstojníkom SS-JV Süd-Ost bol SS-Hstuf. E. Steiner, spojovacím dôstojníkom SS-Ostuf. Hilbig. KUROWSKI, F.: *The Brandenburger Commandos. Germany's Elite Warriors Spies in WWII*. Stackpole Books, Mechanicsburg 2005. s. 251; tiež: KUROWSKI, F.: *Baulehr-Bataillon 800 z.b.V. Brandenburg, II. část*. Praha : Svojtka, 2006.

⁸ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, šk. 15, pr. č. S45/2001. Výpis vyšetrovacieho protokolu č. 43/65. Ladislav Tomáško; Tamže, šk. 13, pr. č. A24/2001.

⁹ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, kr. 4, pr. č. 255/64. Výpoveď E. Thuna von Hohenstein; Tamže, f. IX, šk. 15, pr. č. S45/2001. Výpis vyšetrovacieho protokolu č. 43/65. Ladislav Tomáško.

¹⁰ PhDr. Walter Pawlovsky (*14. 12. 1913 Horní Benešov – † jar 2000 Mníchov) absolvent nemeckej univerzity v Prahe, od roku 1938 člen NSDAP. Od roku 1940 príslušník 10./Bau.Lehr.Rgt. 800 Brandenburg. V rokoch 1941 – 1942 bojoval v ZSSR v priestoroch Minska, Rostova na Done a Novorosijska. V decembri 1942 nastúpil na dôstojnícku školu, od 1. 4. 1943 SS-StF, 1944 SS-OstF. Na konci vojny zajatý a v ZSSR 15. 4. 1950 odsúdený na päť rokov, 13. 10. 1955 vrátený do NSR. KORČEK, ref. 6., s. 149; NAVARA, L.: *Smrt si říká Tutter, Nacistický vrah ve službách StB*. Brno : Host, 2002. s. 56.

¹¹ Archiv ministerstva vnitra České republiky (AMV ČR), Praha, H-510, Spis Hudec, výpoveď Bedřicha Klimu.

¹² Werner Tutter (*4. 12. 1909 Praha – †6. 3. 1983 Közting) Od roku 1942 pôsobil v propagandistickej jednotke Wehrmachtu na východnom fronte. Od 1. 1. 1943 inštruktor v Kampfschule Brandenburg vo Freiburgu a od 10. 5. 1944 v Berlíne. Feldwebel. V auguste 1944 oslovený W. Pawlovským, príslušník Einheit Josef. Po vojne žil v Nemecku, civilný zamestnanec Bundeswehru, zároveň spolupracovník československej ŠtB. NAVARA, ref. 9, s. 129.

ďalších päť inštruktorov. V tom čase nosili niektorí z nich ešte hodnosti a uniformy Wehrmachtu, napriek tomu, že prebiehalo začlenenie týchto jednotiek do SS.

Samotná jednotka Josef hneď po príchode do Bratislavy začala robiť nábor do jednotky medzi miestnymi Nemcami. Po dohode s Hlavným veliteľstvom HG (HV-HG) začali získavať aj príslušníkov Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže (HM). Formovanie jednotky však nezostalo utajené, a tak z konšpiratívnych dôvodov sa štáb premiestnil do Rarboku, a neskôr do Sekúl, kde sa mohol výcvik vykonávať nerušene pod záštitou veliteľstva ochrannej zóny. Na tento účel sa maskovala ako ženijná výcviková jednotka *Pioniere Ersatz und Ausbildung Kompanie 675* a jej početný stav stúpol na 150 mužov. V Bratislave zostal štáb a spojovacia jednotka – Schutzpunkt pod velením SS-Scharführera Dr. Riendla. V tom čase už k jednotke patrilo aj 40 Slovákov, časť z nich sa pri jednotke zdržala len krátko, ostali len tí najschopnejší, ktorí sa stali dobrovoľníkmi nemeckej brannej moci. Aby bol zabezpečený prísun čerstvých síl, najmä z radov HM, v Bratislave zostal ako spojka SS-Scharführer Reindl, ktorý udržiaval styk so slovenskými úradmi, nemeckým veliteľstvom a organizačne pripravoval rokovanie s Pohotovostnými oddielmi Hlinkovej gardy. Za slovenskú stranu bol menovaný za styčného dôstojníka Emil Hričovský z HV-HM. V Sekuliach sa medzitým sformovali štyri čaty. Ich veliteľmi sa stali SS-Untersturmführer Ferdinand Sonnberger, SS-Oberscharführer Ing. Werner Tutter, Feldwebel Puritzer a Feldwebel Hanke. Budúcej diverznej a záškodníckej činnosti sa prispôbil aj výcvik jednotky. Hlavnou náplňou bol vojenský bojový výcvik, streľba, výcvik a taktika, maskovanie, úlohy na postreh a pozorovanie, riadený rozhovor a inštrukcia v zaobchádzaní s trhavinami. Slovenskej časti jednotky sa špeciálne venoval W. Tutter.¹³

Koncom októbra sa štáb a dve čaty presťahovali do Trenčianskych Teplíc, odkiaľ už podnikali protipartizánske akcie do vzdialenosti 60 – 70 km. Pri jednej z akcií v Považskom Inovci spolupracovali s rotou kozákov z podobnej protipartizánskej jednotky zo Žiliny – Edelweiss. Jednotka brala aj zajatcov, ktorých najskôr vypočúvali, pričom si skúšali metódu riadeného rozhovoru a potom ich odovzdávali príslušníkom SD v Trenčíne.¹⁴ Druhá časť jednotky pod vedením F. Sonnbergera medzitým pôsobila v okolí Pustého hradu pri Zvolene. V Sekuliach ostali sklady, strážna čata a inštruktori výcviku pod velením SS-Scharführera Plischkeho.

Medzitým sa jednotka Josef v novembri 1944 rozrástla na prápor o sile 650 mužov. Tvorili ho štáb, tréning a štyri rot. Prvej velil SS-Untersturmführer F. Sonnberger, druhej SS-Untersturmführer Stöhr, tretej SS-Oberscharführer Otto Puritscher a štvrtej, niekedy označovanej ako náhradná či školná (*Kampfschule*), velil spočiatku Feldwebel Beutl, neskôr SS-Untersturmführer Walcho. V priebehu januára 1945 prišlo práve k tejtorote do Sekúl ďalších 125 Slovákov.¹⁵ V tejtorote boli tri čaty, ktorým velili SS-Sturmschar-

¹³ AM-SNP B. Bystrica, f. IX. príj. č. S 114/85.

¹⁴ Tamže: výpovede o vraždení v Šipkove (s. 24-48, 87-98, 141-153), Nemečkách a Zlatníkoch (s. 214-222)

¹⁵ AMV ČR Praha, H-510. Spis Hudec, výpoveď. Bedřich Klíma; Tamže: Ex. spis 53/3 Německé partizánské jednotky na Slovensku.

führer František Mátel, SS-Unterscharführer Borčay a SS-Unterscharführer Štefan Roschik, ktorý bol zároveň zástupcom veliteľa roty.¹⁶ V Sekuliach prebiehal základný výcvik, ktorý mal byť zdokonalený v Trenčianskych Tepliciach priamo v bojových akciách.¹⁷

Príprava na následnú diverznú činnosť sa odzrkadľovala aj pri protipartizánskych akciách jednotky Josef. Jej príslušníci sa v podstate zámerne vyhýbali priamym otvoreným stretom s partizánskymi jednotkami a terorizovali civilné obyvateľstvo. Dobrá znalosť miestnych pomerov, najmä u slovenských príslušníkov jednotky, a rečové znalosti dôstojníckeho zboru, ktorý sa grupoval hlavne zo sudetských Nemcov, umožňoval jednotke prenikanie medzi obyvateľstvom v preoblečení za partizánov.

Dôležité bolo kádrové zabezpečenie pripravovaných akcií. Nie náhodou výcvik viedli veteráni Brandenburgu, výcvik ktorý bol zameraný práve na diverziu v tyle nepriateľa a na oslobodenom území po skončení vojny. Ďalšou podmienkou vstupu do jednotky bola znalosť východných jazykov. Z tohto dôvodu veliteľský zbor tvorili zväčša sudetští Nemci, alebo Nemci žijúci na Slovensku, medzi ktorými sa potom robil aj doplňovací nábor. Ďalšiu časť jednotky tvorili mladí slovenskí príslušníci HM a HG. Týmto smerom bola orientovaná aj miera zacvičenia jednotlivých častí jednotky, keď najmenej informovaní o skutočnom poslaní jednotky boli práve jej slovenskí príslušníci. Pri doplňovaní jednotky v neskoršom období sa pozornosť náborových dôstojníkov sústredila na okolie Handlovej a na Spiš, kde bolo silne zastúpené nemecké etnikum, no podarilo sa získať len 12 ľudí ochotných vstúpiť do jednotky Josef.

Prípravy na prevládanie frontu príslušníkmi jednotky Josef sa začali v polovici decembra 1944, keď boli niektorí poddôstojníci poverení vytipovať miesta prekročenia frontovej línie. Počítalo sa s tým, že to bude niekde v priestore Prešova, kam odišiel W. Tutter.¹⁸ Kým však došlo k ukončeniu výcviku a pripravenosti jednotky na akciu, uplynul mesiac a front sa značne posunul. Sonnbergerova časť jednotky sa vo februári 1945 presunula do Zvolena a zriadila si bunker v blízkosti Pustého hradu.¹⁹ Pôvodne predpokladali, že sa v týchto priestoroch nechajú prekročiť frontom a budú podľa inštrukcií pokračovať v diverznej činnosti v tyle sovietskej armády. Tento zámer zmariť útek M. Dlhoša a L. Klisenbauera od jednotky, keď videli vyražďovanie civilných osôb.²⁰

Vedenie jednotky Josef 31. januára 1945 požiadalo písomne o povolenie vykonania akcie, ktorá mala krycí názov „Zvláštny podnik Schwein“. Rozkaz na vykonanie tejto ak-

¹⁶ AMV ČR Praha, H-510. Spis Hudec, výpoveď Pavla Nováka; AM-SNP B. Bystrica, f. IX, príř. č. S 114/85, Jednotka Josef; Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. Ľudové súdy, Tlud 470/48, spis František Mátel a spol.

¹⁷ AMV ČR Praha, H-510. Spis Hudec. Výpoveď Wernera Tuttera.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, príř. č. S 114/85. Výpovede o vraždení v okolí Pustého hradu.

²⁰ Tamže, Briefbuchnummer 13/45 Mil. Geh. 31. 1. 1945. Rozkaz k vykonaniu akcie „Zvláštny podnik Schwein“.

cie bol vydaný v ten istý deň. Základným cieľom akcie bolo, aby sa vybraní príslušníci jednotky Josef dali prevlniť frontom juhovýchodne od Zvolena. Za týmto účelom mala byť v tomto priestore zriadená fingovaná partizánska základňa. Po prevlnení mali príslušníci vybraní do skupiny nadviazať spojenie s agentúrnou sieťou a na rozkaz veliteľa sa zamerať na diverznú a záškodnícku činnosť v priestore Kremnice, Zvolena a Banskej Bystrice. Kádrovo bola akcia zabezpečená dobre. Za veliteľa prevlňovacej jednotky bol vymenovaný SS-Untersturmführer F. Sonnberger, ktorý mal k dispozícii 10 poddôstojníkov SS, 6 dobrovoľníkov cudzej národnosti a okolo 50 dôverníkov, ktorí mali byť potom aktívne zapojení do teroristickej a diverznej činnosti. Prevlnovanie sa malo uskutočniť v priestore, kde operovala 8. nemecká armáda, ktorej velenie bolo tiež o akcii informované. Veľmi dobré bolo finančné zabezpečenie celej akcie. Vyslaná jednotka mala k dispozícii 500 000 Kčs, ďalej 300 000 Kčs na nutné výdaje, 100 000 nových československých korún, ako aj 100 000 rubľov. Prevlnovanie v oblasti Zvolena však zlyhalo. Z priestoru bunkra pod Pustým hradom zbehli, ako sme už uviedli, dvaja príslušníci jednotky, ktorých napriek pátraniu aj v ich rodných obciach nenašli, a to donútilo velenie akcie odvolať príslušníkov jednotky z vytipovaného priestoru a odložiť prevlnovanie.

Nakoniec sa prekročenie frontu uskutočnilo 8. apríla 1945 pri obci Gajdel. Spolu sa prevlnilo 17 – 28 príslušníkov pod velením F. Sonnbergera. Prevlnenie kryla poločata, ktorej velil SS-Untersturmführer Stöhr. Skupina však bola sovietskymi jednotkami rozbitá už 11. apríla 1945. Späť k jednotke sa vrátili len dvaja dobrovoľníci slovenskej národnosti, ktorí podali správu W. Pawlowskému. Súd so zadržanými diverzantmi sa konal pred vojenským tribunálom sovietskej 40. armády, ktorý ich 17. apríla 1945 odsúdil na tresty smrti a dlhoročné väzenie.²¹

Takto W. Tutter vyslal spolu osem skupín, a to tri z priestoru Púchova a ostatné už na Morave, pod ochranou čaty SS-Untersturmführera Dominika Michalského. Námety na činnosť týchto skupín spracovával sám W. Pawlowsky, no konkretizoval ich W. Tutter. Priestory pôsobenia skupín boli volené v oblastiach, ktoré im boli dostatočne známe. Zámer akcie bol jednoznačný. Nakoľko išlo o malé skupiny, nemohli ich príslušníci podnikáť väčšie akcie. Ich hlavnou úlohou bolo podľa možnosti včleniť sa do partizánskych jednotiek, alebo sa dostať do svojich domovov a dlhšou nečinnosťou vzbudiť dôveru. Potom mali začať diverznú činnosť – ničiť železničné trate, porušovať káblové vedenie, vykonávať menšie sabotáže, vyvolávať paniku sabotážami pri slávnostných akciách a podobne. Každá skupina bola vyzbrojená asi 3/4 kg trhavín s potrebnými rozbuškami a zápalnými šnúrami, pištoľou, ručnými granátmi, nutnou zásobou potravín a slovenskými a ruskými peniazmi. Skupiny však nemali na koho nadviazať spojenie, ani rozkaz vrátiť sa v prípade neúspechu. W. Pawlowsky sa v tomto čase potreboval zbaviť slovenských príslušníkov jednotky, pretože pripravoval nové akcie na Morave a v Čechách, pri ktorých chcel využiť najmä sudetských Nemcov.

²¹ Tamže.

Samotné prevľňovanie sa vykonávalo so súhlasom nemeckých jednotiek, ktoré v danom priestore operovali a boli s ním oboznámené aj slovenské orgány. Za účelom hladkého priebehu akcie boli predné línie nacistických jednotiek oboznámené s menom jednotky Josef, ako aj s heslami akcie. Prvé skupiny používali heslo „katze“ – mačka a ostatné „katzeschwanz“ – mačací chvost. Ďalším poznávacím znamením členov skupín bol popis veliteľa (Tuttera) a dohovorené miesto – schránka, kde sa mali zaznačovať miesta a časy schôdzok. V určenom mieste urobil v prvom okne vľavo v mužských WC prvý člen skupiny krúžok, druhý cez kruh čiaru a tretí čas a miesto schôdzky. Tieto úkony odpadli, ak sa členovia prevľňovacej skupiny dobre poznali. Na rozhraní marca a apríla 1945 postup frontu prinútil roty Josefa premiestniť sa z Trenčianskych Teplíc do priestoru obce Nimnica (okr. Považská Bystrica), kde pokračovala v protipartizánskych akciách.²²

S postupom frontu bola cez Veľkú noc evakuovaná celá jednotka. Štáb jednotky a trén bol umiestnený v Zlíne. Rota SS-Sturmscharführera Ringa sa presunula z Nimnice do Třešte pri Vizoviciach na Morave. Tam peším pochodom a vlakovým transportom cez Břeclav dorazili aj roty SS-Sturmscharführera O. Puritschera a SS-Untersturmführera Walcha zo Sekúl.²³ V Třešti bolo 12 Slovákov ponechaných na prevľnenie, 20 prevzal na výcvik a podobné účely W. Tutter. Títo dostali trojdňový diverzný kurz vedený SS-Untersturmführer Walchom. Zvyšok jeho roty, 40 Slovákov a 11 Nemcov sa presunul pod velením SS-Sturmscharführera F. Mátela do Lešian pri Prahe, kde boli zaradení do II. práporu formovaného Slowakei Grenadier Regiment 1. Hlinka Garde (veliteľ SS-Obersturmbannführer Walter Domes).

Zvyšok jednotky Josef pokračoval z Vizovic v teroristickej činnosti. Protipartizánska činnosť však nebola jej hlavnou úlohou. Bola len prostriedkom na výcvik diverzantov, ktorí sa pripravovali na dlhodobú záškodnícku činnosť v tyle sovietskej armády, a potom v prípade nacistickej kapitulácie, na území slobodného Československa. Tomuto bol prispôsobený program výcviku, ako aj prísna utajenosť jednotky a jej činnosti.

Po odchode z okolia Púchova sa teda ďalšie skupiny pripravovali už na Morave, Tutter ich pripravoval vo Vizoviciach. Prevľňovanie štyroch slovenských skupín sa vykonávalo pod osobným Tutterovým dohľadom a za ochrany čaty pod velením SS-Untersturmführera D. Michalského. Vysadenie sa uskutočnilo v okolí Brna, kde už v tom čase bol front. Jednotka Josef nedostala ani od jednej vyslanej skupiny žiadnu správu.²⁴ V tomto čase však už Pawlowsky pripravoval diverzné skupiny pre české pohraničie, ktoré sa už začali premiestňovať do priestoru svojho budúceho pôsobenia, a tak ho osud slovenských skupín priveľmi nezaujímal. Osud väčšiny týchto prevľňovacích skupín bol však skoro navlas rovnaký. Ich príslušníci boli krátko po prekročení frontu zadržaní sovietskymi vojenskými jednotkami, niektorí sa sami prihlásili, väčšinou

²² AM-SNP B. Bystrica, f. IX, príř. č. S 114/85. Výpovede o vraždení v Nimnici.

²³ AMV ČR Praha, H-510. Spis Hudec, výpoveď Bedřich Klíma.

²⁴ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, príř. č. S 114/85. Výpoveď W. Tuttera.

v mieste svojho bydliska. Ako výnimku by sme mohli uviesť dva pokusy o prevlnenie, ktorých sa zúčastnili takmer tie isté osoby z radov slovenských príslušníkov jednotky Josef.

Po evakuácii jednotky do Nimnice bola trojčlenná skupina Miroslav Pergler, Ladislav Hudec a Kamil Gál vyslaná uskutočňovať sabotážne akcie do Bratislavy. Na cestu dostali každý pištoľ, dva zásobníky, 1/2 kg trhaviny, 1 500 korún, 100 rubľov a potraviny. Front mali prevlniť v priestore Nového Mesta nad Váhom. Werner Tutter ich osobným automobilom previezol do priestoru obce Moravské Lieskové, odtiaľ pokračovali pešo smerom na juhozápad. Pri obci Bošáca narazili 10. apríla 1945 na skupinu 51 príslušníkov slovenskej Domobrany, ktorí sa tu pripravovali prečkať front. M. Pergler sa poznal s dôstojníkom – veliteľom skupiny, ten im dokonca navrhol, aby počkali s nimi. Diverzná skupina však po niekoľkých hodinách pokračovala ďalej, pričom po čase ich zadržala nemecká hliadka. Na veliteľstve neznámej ustupujúcej nemeckej jednotky nahlásili dezertujúcich domobrancov. Nemecký veliteľ zorganizoval akciu, pri ktorej boli slovenskí vojaci zadržaní a odzbrojení. Tejto akcie sa v nemeckej uniforme zúčastnil aj M. Pergler. Následne bola trojica odvezená do Uherského Hradišťa na služobnú Sicherheidstienstu. Šéf SD si overil v Brne ich príslušnosť k jednotke Josef a zabezpečil ich presun do Vizovic. Tu boli M. Pergler, L. Hudec a K. Gál vyznamenaní železným krížom druhej triedy a povýšení do hodnosti SS-Unterscharführer.²⁵

Počas pobytu vo Vizoviciach sa zúčastnili dvoch akcií proti partizánom na kopaničiach, pričom k najväčším represiám došlo 20. apríla 1945 v obci Prlov. Akciu viedli SS-Untersturmführer Stöhr a SS-Untersturmführer Michalsky. Okrem L. Hudeca, K. Gála, M. Perglera sa nasadenia v Prlove zúčastnil aj Jozef Doráni, ako vodič automobilu a tiež ďalší príslušníci jednotky Josef. Časť bola v slovenských, časť v nemeckých uniformách SS. Nemeckí príslušníci mali počas tejto akcie zväčša kožené šoférske komplety. Medzi slovenskými príslušníkmi jednotky počas tejto akcie „vynikli“ najmä SS-Scharführer Konrád Pavel Orlík a SS-Unterscharführer M. Pergler.

Dňa 25. apríla 1945 začalo ďalšie prevľňovanie asi 15-tich Slovákov z Vizovic. Jednu zo skupín tvorili Ladislav Hudec, Kamil Gál a Jozef Doráni. Vybavenie skupiny bolo obdobné, ako v prechádzajúcich prípadoch. Jej cieľom bola Kremnica, kde mali kontaktné adresy na osoby a sklady materiálu, vrátane vysielacky. Na strednom Slovensku mali aj diverzne pôsobiť. Ich prvou zastávkou boli Benice a Turčiansky Svätý Martin, kam prišli 1. mája 1945. Ubytovali sa u známeho J. Dorániho, ktorý im poskytol ubytovanie, stravu a informácie. Aktívnu pomoc však odmietol. O dva dni 3. mája 1945 odišiel J. Doráni na bicykli do Kremnice nadviazať kontakty, čo sa mu však nepodarilo, zistil ale, že podobná prevľnená skupina je vo Zvolene. Po jeho návrate do Turč. Sv. Martina sa skupina pod vplyvom okolností rozpadla, J. Doráni odišiel do Kremnice s cieľom spojiť sa so zvolenskou skupinou, K. Gál odcestoval k známym do Prievidze

²⁵ AMV ČR Praha, H-510. Spis Hudec, výpoveď Ladislava Hudeca; výpoveď Kamila Gála, výpoveď Jozefa Dorániho.

a L. Hudec smeroval domov do Banskej Bystrice. O krátky čas všetkých zadržali bezpečnostné orgány.²⁶

Výzbroj a výstroj jednotky Jozef bola na vysokej úrovni, rovnako ako výcvik. Príslušníci mali k dispozícii zbrane rôznej proveniencie nemecké, slovenské, sovietske, britské. Prevládali, samozrejme, samopaly MP-40, pušky K98k a vz.24, útočné pušky StG-44, guľomety MG-42 a vz.26. Bol uskutočňovaný aj výcvik v obsluhu Panzefaustu a výcvik odstrelčov.

Čo sa týka výstroja, nemeckí príslušníci nosili spočiatku uniformy Jägrov Wehrmachtu a slovenskí, uniformy SPS a vojenské vz.30. Neskôr väčšina jednotky dostala nemecké uniformy Waffen SS. Samozrejme, na akcie sa používalo aj civilné oblečenie, slovenské uniformy a k dispozícii bolo aj 100 sovietskych uniforiem.

Koncom apríla 1945 sa končila činnosť špeciálnej protipartizánskej jednotky s krycím názvom Jozef. Aj vysadzovanie diverzných skupín do českého pohraničia sa ukázalo iluzórne a štáb jednotky začal myslieť skôr na vlastnú bezpečnosť, než na plnenie stanovených úloh. Činnosť jednotky Jozef sa však nepodarilo utajiť. Zostali za ňou masové hroby a odhalené prevlňovacie skupiny, ktorých príslušníci vypovedali o činnosti a zámeroch jednotky. Postupne bola väčšina členov štábu jednotky zadržaná a súdená. Časť zo slovenských príslušníkov jednotky Jozef bola sovietskym vojenským tribunálom na Morave odsúdená na trest odňatia slobody v rozmedzí od 15 do 25 rokov a svoj trest si odpýkali v ZSSR. Do Československa boli repatriovaní v rokoch 1953 až 1955.²⁷

Einheit Josef bola jednotka, ktorá aktívne pracovala v súkolí nemeckého nacistického teroru. Jej celkové straty predstavovali dvoch mŕtvych a štyroch nezvestných, zaznamenané počas protipartizánskych akcií. Ďalších približne 30 – 40 príslušníkov jednotky zostalo nezvestných po prevlňovacích akciách vedených SS-Untersturmführerom F. Sonnbergerom a SS-Untersturmführerom Justom.²⁸ Na území Slovenska jednotka Josef dokázateľne zlikvidovala najmenej 42 osôb v období od novembra 1944 do druhej polovice marca 1945.

V polovici septembra 1944 prišiel do Bratislavy z rozhodnutia AMI VI. RSHA major Erwin Thun von Hohenstein, ktorý mal bohaté skúsenosti z organizovania a vykonávania protipartizánskych akcií v ZSSR a Poľsku.²⁹ Na štábe veliteľa nemeckých okupačných vojsk na Slovensku sa od pplk. Fechnera dozvedel, že pod jeho velením bude

²⁶ Tamže.

²⁷ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, príř. č. S 114/85. Pozri napríklad výpoveď L. Hudeca a iných.

²⁸ AMV ČR Praha, H-510. Spis Hudec, výpoveď Bedřich Klíma

²⁹ Erwin Thun von Hohenstein (*1896 Viedeň – †1946). V rámci jednotky Brandenburg zastával viaceré funkcie. V rokoch 1939 – 1940 pôsobil ako veliteľ motocyklovej čaty Bau-Lehr. Btl. 800, neskôr v roku 1944 ako veliteľ Abwehrkommanda 212. Po zajatí v máji 1945 bol vyšetrovaný orgánmi SMERŠ-u a 18. 1. 1946 odsúdený na trest smrti. AM-SNP B. Bystrica, f. IX, šk. 4, pr. č. 255/64. Protokol z výsluchu E. Thuna von Hoheinstein; AMV ČR Praha, H-510, Spis Hudec, Protokol z výsluchu E. Thuna von Hoheinstein; WESWEL, I.: *Brandenburgers, The Third Reich's Special Forces*. Sparhead, Compedium Publisching: Hersham 2003. s. 15.

na Slovensku sformovaná špeciálna jednotka. Spoločne odišli do Viedne. Tu dostal E. Thun pokyn na vytvorenie Abwehrgruppe 218, ktorá bola určená na protipartizánske operácie na strednom a západnom Slovensku.³⁰

Jednotka, vedená v dobových dokumentoch ako Sonderkomando Edelweiss, sa začala formovať koncom septembra 1944 v Žiline.³¹ Štáb jednotky tvorili bývalí príslušníci jednotky Brandenburg. Spolu s E. Thunom prišiel jeho zástupca kapitán König, dôstojník pre zvláštne úlohy poručík Junghans, poručík Jeger, šikovateľ Unterlechner, šikovateľ Krampf, poddôstojník Rieger a ďalší. Aj títo nosili spočiatku hodnosti Wehrmachtu, až neskôr SS.

Z Abwehrgruppe nadporučíka Schlegela boli k dispozícii Thunovi prevelení ukrajinskí nacionalisti, ktorí vytvorili kozácky oddiel o sile 40 – 50 mužov. Bola to zberba zložená zo zradcov, ktorá sa svojou vražednou činnosťou prezentovala už na Ukrajine. Na čele tohto oddielu bol šikovateľ Berlisov, jeho zástupcom poddôstojník Teplovov a ako nemecký poradca bol k oddielu pridelený šikovateľ Krampf. Poslednú fázu formovania jednotky tvorí príchod asi 50 príslušníkov kaukazských národov pod vedením šikovateľa Chana. Pomocníkom veliteľa kaukazského oddielu sa stal nemecký poradca šikovateľ Murbach. Zvláštne postavenie v jednotke Edelweiss mal nemecký oddiel, ktorý bol nakoniec doplnený vojakmi z útvarov nemeckej armády a podliehal priamo E. Thunovi.³² Major E. Thun od prvopočiatku vyvíjal veľkú aktivitu, aby do jeho jednotky bol včlenený slovenský oddiel. To sa mu podarilo začiatkom októbra, keď bolo do Žiliny prevelených 200 príslušníkov Slovenskej pracovnej služby (SPS)³³ pod velením poradcu Martina Kanioka.³⁴

Ustanovením SPS došlo na Slovensku k ďalšej militarizácii, keď okrem prezenčnej služby museli vojaci nastúpiť na predvojenskú pracovnú službu. SPS sa najmä po septembri 1944 dostávala do područia HM a HG. Z tohto dôvodu bola jedným z hlavných zdrojov na doplnenie Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (ďalej POHG) a na verbovanie do špeciálnych jednotiek, ktoré vznikali na Slovensku na potlačenie partizánskeho hnutia. V súvislosti so zmenami vo vláde, v bezpečnostnom a vojenskom aparáte po vypuknutí SNP došlo k ich sústredeniu moci do rúk triumvirátu Š.

³⁰ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, šk. 4, pr. č. 255/64. Protokol z výsluchu E. Thuna von Hoheinstein.

³¹ V spomienkach príslušníkov sa uvádza aj pomenovanie Kampfgruppe Edelweiss, ktoré malo byť v osobných dokladoch. Pomenovanie Abwehrgruppe 218 sa nachádza len vo výpovedi E. Thuna. Vzhľadom na podriadenie jednotky pod SS, je pravdepodobnejší pôvodný názov Kampfgruppe, respektíve Sonderkomando Edelweiss.

³² AM-SNP B. Bystrica, f. IX, šk. 4, pr. č. 255/64. Protokol z výsluchu E. Thuna von Hoheinstein.

³³ Slovenská pracovná služba (ďalej SPS) sa konštituovala na základe zákona č. 36. z 12. marca 1942. Na čele SPS stál hlavný veliteľ, ktorého menoval prezident a funkčne podliehal ministrovi vnútra. V rámci SPS samostatne existovala osobitná pracovná skupina „Deutsche Arbeitsdienstgruppe“, ktorú tvorili príslušníci nemeckej národnostnej skupiny na Slovensku. V jej čele stál veliteľ nemeckej národnosti, ktorý bol priamo podriadený hlavnému veliteľovi SPS. Pracovná služba mohla byť vykonávaná od 18 do 25 roku života v trvaní maximálne 6 mesiacov, a to vždy pred nastúpením prezenčnej vojenskej služby.

Haššík, O. Kubala a A. Macek. Otomar Kubala bol už 7. septembra 1944 na popud veliteľa nemeckých okupačných vojsk na Slovensku generála SS Gotloba Bergera vymenovaný za náčelníka HG a zároveň šéfa bezpečnostných zložiek: Ústredne štátnej bezpečnosti, žandárstva, polície. Ako náčelník HG získava moc nad HV-HM, a teda aj nad jednotkami SPS. Situácia v mocenskom aparáte sa vykryštalizovala, keď nariadením Ministerstva národnej obrany (MNO) z 24. októbra 1944 bola pod MNO okrem Domobrany začlenená aj polícia, žandárstvo, finančná stráž aj HM. SPS bola v tejto konštelácii vedená ako predvojenská príprava HM. Systém práce SPS bol podobný ako v Technickom zbore Domobrany. Strážne oddiely SPS boli v Jakubove, Sekuliach a pracovné v Tepličke nad Váhom, Straníku pri Žiline, Bánovej, Žiline, Bratislave a Vajnoroch a mali dovedna okolo 2 000 mužov.

Nie náhodou sa slovenské oddiely v špeciálnych jednotkách formovali z príslušníkov SPS dislokovaných v Jakubove a Sekuliach, čiže v ochrannej zóne. Veliteľský zbor SPS bol pravidelne školený v kurzoch v Nemecku, alebo Rakúsku, ktoré boli zamerané na šírenie ideológie nacizmu. Na Slovensku viedli politické kurzy veliteľských kádrov SPS hlavný veliteľ HM A. Macek a ideológ slovenského fašizmu Š. Polakovič. Takto ideologicky pripravení velitelia potom prednášali príslušníkom SPS a popritom ich učili zaobchádzať s pechotnými zbraňami. SPS bola kombináciou ťažkej fyzickej práce, vojenského drilu a vstievania ľudskej ideológie. Ľudáci takto pripravovali 18 – 19-ročných chlapcov pre front a vojenskú službu, a v období vypuknutia SNP ešte zvýšili ideologické pôsobenie v jednotkách SPS, zintenzívnili predvojenskú prípravu, pretože vážne začali uvažovať o využití príslušníkov SPS na protipartizánsky boj.

Hlavný veliteľ HM A. Macek prišiel medzi príslušníkov SPS krátko po vypuknutí SNP. Svoje prejavy zameriaval protipovstalecky a vyzýval do ozbrojeného boja proti SNP. Onedlho bolo do Bratislavy zvolané školenie veliteľov SPS, ktoré bolo celé zamerané na propagáciu boja proti povstaniu. Tu sa velitelia dozvedeli, že je pripravovaná reorganizácia časti jednotiek SPS. Jednotky budú pridelené na práce pre armádu a budú vyzbrojené. Za veliteľa jednotky, ktorá bola disponovaná ako strážny oddiel do Žiliny, bol menovaný poradca Martin Kaniok, veliteľ jednotky SPS v Jakubove.³⁵

Dňa 28. septembra 1944 v Bratislave na základe dohody medzi HV-SPS a MNO došlo k presunu 200 príslušníkov pracovnej služby do armády.³⁶ Táto dohoda bola uľahčená tým, že prebiehala vlastne po spomínanej mocenskej osi A. Macek – O. Kubala – Š. Haššík. Vstup do Špeciálnej jednotky SPS (ďalej ŠJ-SPS) bol dobrovoľný, no organizátori akcie nechceli nič ponechať na náhodu, a tak v dňoch 2. a 3. októbra 1944 všetkým dobrovoľníkom poslali povolávacie rozkazy. Týmto aktom sa na príslušníkov ŠJ-SPS vzťahoval vojenský trestný zákon vo svojej tvrdšej a krutejšej vojnovnej aplikácii.

³⁴ Poradca bola hodnosť SPS ekvivalentná poručíkovi v armáde.

³⁵ MIČEV, S.: *Vznik Edelweiss*. II. časť. In: *Smer dnes*. 21. 3. 1997. s. 8.

³⁶ VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 457, inv. č. 286. č. 477.518/Dôv. 3a. 1944, Špeciálny oddiel SPS, podriadenosť – nariadenie. 24. 10. 1944.

Presun jednotky sa začal 2. októbra 1944, keď 105 príslušníkov SPS pod velením pord. Martina Kanioka a ďalších štyroch veliteľov prišlo do Trnavy. O deň neskôr prišlo ďalších 95 mužov na čele s veliteľským čakatelom Bartolomejom Gurským. Tu boli vystrojení do uniforiem slovenskej armády a vyzbrojení pechotnými zbraňami. Na obdobie výcviku ako špeciálna jednotka boli príslušníci SPS odoslaní do Žiliny a výnosom MNO č. 477.518/Tajné 3 a 1944 boli podriadení nemeckému ženijnému štábu, Pionier Sonderstab 115 v Žiline.³⁷

Už v Trnave čakali ŠJ-SPS štyria nemeckí inštruktori, s ktorými jednotka odišla do Budatína, kde bola dislokovaná v kaštieli. Príslušníci SPS vykonávali strážnu službu na trati Žilina – Čadca, po priradení k ženijnému štábu na opevňovacie práce v okolí Varína. Súbežne však za dozoru nemeckých poradcov prebiehal denne poradový výcvik, ktorý bol prípravou jednotky na jej včlenenie do jednotky Edelweiss. Otvorene začal o možnosti včlenenia hovoriť nemecký poradca šikovateľ Josef Nowak-Ulrich v polovici októbra 1944.

Príslušníci ŠJ-SPS však už z náboru do jednotky vedeli, že nebudú vykonávať strážnu službu, ale budú pripravovaní na protipartizánsky boj. V tomto období sa začal u ŠJ-SPS aj špeciálny výcvik už pod priamou kontrolou majora E. Thuna von Hohenstein, ktorý sa často objavoval pri jednotke. Príslušníci ŠJ-SPS boli cvičení na prečesávanie lesov v okolí Chlmca a niekoľkokrát bol vyhlásený nočný poplach. Thunove snahy smerovali k postupnému prelínaniu výcviku jednotky Edelweiss s výcvikom ŠJ-SPS.

Výcvik Edelweissu medzitým prebiehal v neďalekých Krasňanoch. Okrem už spomínaných troch oddielov (nemecký, kozácky, kaukazský) si získala výsadné postavenie skupina asi 20 – 25 ľudí, formujúca sa z partizánov a vojakov, ktorí po svojom zajatí súhlasili so vstupom do jednotky. E. Thun z nich cvičil rozviedčikov, agentov a provokatérov. Sieť donášačov si budoval aj v rámci jednotlivých oddielov Edelweissu. Títo ho informovali o nálade v jednotke, ako aj o povahových črtách jej jednotlivých členov. Tieto informácie potom E. Thun využíval pri akciách, pretože vedel, ktorému príslušníkovi jednotky môže prideliť určitú úlohu. Donášači mali pridelené peniaze, za ktoré hostili príslušníkov jednotky, a týmto spôsobom získavali potrebné informácie.³⁸

Koncom novembra a v prvej polovici decembra 1944 došlo postupne aj k formálnemu začleneniu ŠJ-SPS do Edelweissu. Už od 4. novembra z rozhodnutia veliteľa nemeckých vojsk na Slovensku generála Hermana Höffleho bola ŠJ-SPS podriadená Sonderkommandu Edelweiss, o čom 7. novembra 1944 pord. M. Kaniok informoval MNO.³⁹ V období od 3. októbra do 15. decembra 1944 však ŠJ-SPS nebola ešte súčasťou Edelweissu a zostala po celý čas v materiálnom zabezpečení MNO v Bratislave. Major Thun však kontroloval a riadil prostredníctvom nemeckých poradcov výcvik ŠJ-SPS.

³⁷ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, nezaradený materiál. Materiály súdneho spisu z procesu s príslušníkmi Edelweiss v roku 1962 a 1963; VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 457, inv. č. 286. č. 477.518/Dôv. 3a. 1944, Špeciálny oddiel SPS, podriadenosť – nariadenie. 24. 10. 1944.

³⁸ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, nezaradený materiál.

³⁹ VHA, Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 457, inv. č. 286.

V dňoch 19. až 26. novembra 1944 došlo k prvému nasadeniu ŠJ-SPS do protipartizánskych akcií, keď s dvoma čatami kaukazského oddielu pôsobili v priestore Počúvadlo.⁴⁰

„Slovenský oddiel“ (Slowakei Kompanie) mal v tom čase svoju štruktúru mierne odlišnú od ďalších súčastí Edelweissu. Poradcom veliteľa bol Feldwebel Josef Nowak-Ulrich, hospodárom jednotky Čekovský.⁴¹ Veliteľ mal k dispozícii osobný automobil so šoférom voj. Jurajom Tomkom. O organizácii oddielu vieme, že spočiatku bol tvorený troma pešími a mínometnou čatou. 1. čata velil družiník Tomík, mal prideleného nemeckého poradcu s krycím menom *Peter*. Veliteľom 1. družstva bol Ilavský, po jeho smrti Stančok, 2. des. F. Kán-Zajac, 3. Szabo. 2. čata velil druž. Karol Maľko, nemecký poradca *Franz* a jediným známym veliteľom družstva bol Kováčik. 3. čata, veliteľ druž. Pavol Hodas, nemecký poradca *Buby*. Velitelia družstiev nie sú známi, poznáme síce mená ďalších veliteľov družstiev, ale už bez ich zaradenia ku konkrétnej čate. Štvrtá čata bola mínometná, veliteľom bol dôstojnícky čakateľ Bartolomej Gurský.⁴² Inštruktorom mínometného výcviku bol des. G. Slováček, veliteľom 1. mínometného družstva slob. D. Kubov, 2. družstva des. J. Vankulič. Každú čatu okrem mínometnej tvorili tri družstvá, pričom každé malo 9 až 13 mužov. V tomto období došlo k selekcii v jej radoch, keď príslušníci, ktorých Thun neuznal za schopných na protipartizánsky boj, a váhajúci boli daní k dispozícii slovenskému MNO. Táto časť odišla spoločne s pord. M. Kaniokom od jednotky. Zostávajúcich 130 vybraných príslušníkov SPS 16. decembra 1944 prevzala ako dobrovoľníkov nemecká branná moc. Boli ako slovenská rota začlenení do jednotky Edelweiss. Major Thun do čela slovenskej roty vymenoval stot.del. Ladislava Nižňanského, ktorý po tom, čo bol zajatý, súhlasil so vstupom do jednotky.⁴³ O prevode ŠJ-SPS pod nemecké velenie bol v Bratislave 15. decembra 1944 vyhotovený úradný záznam medzi veliteľom nemeckej okupačnej armády na Slovensku generálom Höfflem a hlavným veliteľom HM Macekom. Macek 23. januára 1945 oznámil intendenčnému oddeleniu MNO, že ŠJ SPS dňom 16. decembra 1944 prestala existovať. Formálna stránka celého tohto procesu bola uzavretá onedlho v Kremnici. Príslušníci bývalej ŠJ-SPS tu prisahali vernosť nemeckej ríši a Hitlerovi.⁴⁴

Po začlenení slovenskej roty jednotka Edelweiss bola kompletná a mala cez 300 príslušníkov. Aj samotná Thunova jednotka prešla zmenami. Formálne podriadenie pod SS sa prejavilo začiatkom decembra 1944, keď dostala uniformy Waffen-SS a za-

⁴⁰ VHA, Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 457, inv. č. 286.

⁴¹ Po vojne bol F. Zelina správcom farnosti Beňuš. Ešte v roku 1945 zomrel na rakovinu hrdla.

⁴² Pôvodne bol zástupcom veliteľa 3. čaty.

⁴³ V októbri 1944 ho bratislavské MNO zbavilo hodnosti. Až 15. 3. 1945 mu bola rozhodnutím MNO po dohode s SD vrátená hodnosť stotník, respektíve Hauptman, nakoľko od 16. 12. 1944 bol príslušníkom nemeckej brannej moci. ŠA, Bratislava, f. ľudové súdy, Tľud 463/48 Ľudovít Nižňanský.

⁴⁴ ŠOLC, J.: Smrť sa tentoraz volá Edelweiss. In: *Protifašistický bojovník*, roč. VI, 1963, č. 1, s. 4-5; Tamže č. 2/1963, s. 4.

čala používať aj hodnosti SS. Teraz už SS-Sturmbarannführer E. Thun mohol s takouto veľkou jednotkou operovať na viacerých miestach a v prípade prepadu väčších partizánskych zoskupení využíval aj pomoc pravidelnej armády, zložiek SD a spoluprácu s jednotkami POHG. Jednotka buď likvidovala civilné obyvateľstvo v obciach a osadách, ktoré nekládlo odpor, alebo prepadala nepripravených partizánov. Využitie momentu prekvapenia zohrávalo v taktike Edelweissu veľmi dôležitú úlohu. Uplatnenie tejto taktiky umožňovalo dokonalé materiálne zabezpečenie jednotky, ktorá využívala sklady partizánskych a civilných oblekov a výzbroje, skupiny hovoriace slovensky a rusky. Aby však bolo možné uplatniť taktiku prepádov do dôsledku, musela získavať konfidentov, ktorí by jej príslušníkov priviedli na stopu partizánov. Velitelia Edelweissu získavali informácie o partizánoch od platených, alebo dobrovoľných zradcov. Vybraní príslušníci Edelweissu dostávali na podplatenie informátorov pri akciách značné sumy. Veľa dôležitých údajov získali samotní príslušníci, keď v preoblečení za partizánov vykonávali pred každou akciou prieskum v obciach. Sondáž na mieste budúcej akcie sa robila už niekoľko dní pred jej realizáciou a bola jej dôležitou fázou. V priebehu akcie získavali potrebné informácie aj od zajatých partizánov, ktorí zradili a boli potom zaradení do špeciálneho oddielu pod priamym Thunovým velením. Dôležitým zdrojom informácií boli aj údaje, ktoré jednotke poskytovali ortskomandatúry a orgány SD. Týmto však spolupráca s nemeckými bezpečnostnými zložkami neskončila. Zajatí partizáni, účastníci odboja a aj časť rasovo prenasledovaných, ktorých nezlikvidovali na mieste, potom príslušníci Edelweissu odovzdávali príslušným orgánom SD, prípadne oddelenia 1. s. divízie Tatra. Väčšiu časť zajatcov však transportovali do špeciálnych zajateckých táborov v Banskej Bystrici a Štubni.⁴⁵

Celá jednotka bola dobre vyzbrojená. Dôstojníci mali sovietske a nemecké samopaly PPS-41, MP-40, MP-35 a pištole rôznych typov. Neskôr pribudli ďalšie samopaly, mali ich velitelia družstiev a tiež aj niektorí jednotlivci. Základnou zbraňou bola československá puška vz. 24, menej nemecká Kar.98k. Prvé pušky dostali Slováci už v Trnave, ďalšie v Žiline a Budatíne. V každom družstve bol aj jeden – dva ľahké guľomety. Spočiatku československé vz.26, neskôr aj nemecké MG-42. V každej čate bola jedna desať ranová odstrelovací puška Kar.43. Každý príslušník jednotky mal aj niekoľko ručných granátov rôznych vzorov, najmä československých vz. 21. Dosť sa využívali koristné sovietske zbrane. Najmä po jednej akcii v priestore Vrútok, keď sa podarilo ukoristiť aj štyri balíky ruských zbraní – samopalov, ručné granáty a muníciu. Nateraz sa nepodarilo zistiť typ mínometu používaného touto jednotkou. Pravdepodobne však išlo o mínomety kalibru 8 cm, organizované do dvoch mínometných družstiev.

Čo sa týka výstroje, nosili slovenské uniformy vz. 30, ktoré mužstvo dostalo zo skladov slovenskej armády v Trnave. Pord. M. Kaniok a ďalší slovenskí dôstojníci od SPS nosili jej uniformu s dvojkrížom na rukáve. Stot. L. Nižňanský mal uniformu dôstojníka slovenskej armády, ale veľmi často chodil v civile – čížmy, kožuch atď., podobne ako

⁴⁵ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, šk. 4. pr. č. 255/64. Protokol z výsluchu mjr. E. Thuna von Hoheinstein.

E. Thun. Na akcie chodili dôstojníci bez hodnotného označenia.⁴⁶ K dispozícii boli prilby vz. 32. Na akcie sa používali na oklamanie aj rôzne červené stužky na uniformách. Na poľných čiapkách – lodičkách nosili niektorí príslušníci slovenský znak, ako v slovenskej armáde, iní zlatý kovový odznak – plesnivec, ktorý dostali od Nemcov, keďže sa celá jednotka údajne maskovala ako útvar horských strelcov. Okrem toho sa používala špeciálna výstroj ako lyže, lyžiarky, a civilné oblečenie, dovezené z Břeclavi. V Kremnici boli jednotke vydané aj biele maskovacie pláštenky. Slováci nosili spočiatku slovenské skladacie legitimácie s nápisom ŠJ-SPS, neskôr od 10. – 15. novembra 1944 nemecké s nápisom Kampfgruppe Edelweiss.

Edelweiss v nasledujúcich mesiacoch vykonal niekoľko akcií na území stredného a západného Slovenska. Jeho činnosť bola zameraná na protipartizánske akcie a likvidáciu zásobovacej bázy partizánov v podhorských obciach a osadách. Jednotka bola mobilná a často menila miesta pobytu.

Niektorí Slováci boli aj vyznamenaní. Istý počet dostal nemeckú medailu pre východné národy a štyria vyznamenanie železný kríž (EK – Eisenkreuz). Konkrétne stot. L. Nižňanský a čat. V. Štulc EK. I. triedy a čat. L. Ruszo, čat. M. Lajda, čat. J. Stančok, čat. O. Vystavěl, des. J. Strnisko, slob. J. Sklenka, voj. M. Golian a voj. O. Trangoš EK. II. triedy. Stalo sa tak niekedy v marci 1945.⁴⁷

Koncom marca 1945 urobili Nemci v Žiline nábor na front, prihlásilo sa asi 30 príslušníkov jednotky, medzi nimi bol aj minimálne jeden Slovák čat. V. Štulc. Odišli s Nemcami a vlasovcami k neznámej nemeckej divízii v meste Haag v Dolnom Rakúsku. Už predtým odišlo niekoľko príslušníkov jednotky do diverzného kurzu v Altenburgu.⁴⁸

V tomto príspevku sa zámerne nezaobráame jednotlivými akciami Edelweissu, no považujeme za potrebné na tomto mieste pripomenúť brutálne vraždy civilného obyvateľstva v Ostrom Grúni a Kľaku v bývalom okrese Sv. Kríž nad Hronom (dnes Žiar nad Hronom). Obeťami sa stali najmä starci, ženy a deti, ktorých fašisti označili za partizánskych pomocníkov. Prepadu predchádzala obhliadka objektov a vyhodnotenie informácií spravodajcov bezpečnostnej polície a správ od miestnych konfidentov Deutsche Partei z neďalekých obcí Veľké Pole a Píla. Podľa plánu bola akcia vykonaná 21. januára 1945 – v nedeľu, a tento deň si nacisti vyberali na podobné akcie nielen v tomto prípade. Nedeľa, ako deň voľna a pokoja, zaručovala využitie momentu prekvapenia.

Príslušníci jednotky Edelweiss vykonali prepad v súčinnosti s jednotkou SS, vyzbrojenou samohybnými delami a obrnenými vozidlami a so stočlenným oddielom príslušníkov Heimatschutzu z vyššie uvedených obcí. Najskôr prepadli Ostrý Grúň, kde v dome Izidora Debnára a v ďalších domoch postupne zavraždili 62 osôb.⁴⁹ Medzi

⁴⁶ AM-SNP B. Bystrica, nezaradené, Súdne spisy Edelweiss. KANIOK, M.: *Aj v pekle potrebuješ priateľa*. rkp.

⁴⁷ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, šk. 13, pr. č. S25/2001.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ Fašistické represálie na Slovensku, kol. aut. Bratislava : Obzor. 1982 s. 33.

obetami boli aj 7-ročná Margita Trusková, 8-ročná Mária Debnárová, 77-ročná Katarína Štefanová, 69-ročná Anna Štefančová, 70-ročný Ondrej Štefanča, rodina Izidora Debnára, z ktorej sa zachránil iba 13-ročný Ferko, rodina Nováková, ktorej vyvraždenie prežila malá Hanka a desiatky ďalších obyvateľov Ostrého Grúňa.

Po krvavom masakri v Ostrom Grúni vtrhli príslušníci Edelweissu do Kľaku, kde zavraždili ďalších 84 osôb.⁵⁰ Trojmesačnú Jozefínku Haringovú hodil fašistický vrah o stenu domu a jej matku zastrelil. Hrozné výčiny postihli aj zvyšok rodiny Haringovej (sestry Máriu, Magdalénu, Angelu, Margitu, ich matku a brata Alberta), rodinu Zúbekovú, Pavlíkovú, deti Martina Bistu (4-ročnú Editku, 8-ročného Jožka, 9-ročnú Marienku), ich matku Rozáliu, triapolročného Stanka Adamova a ďalšie desiatky nevinných obyvateľov Kľaku. Zo zaistených občanov Nového Kľaku sa zachránil iba Jozef Adamov. Sadisticky mučili príslušníci Edelweissu 21-ročného zraneného partizána Martina Herku v Hornom Kľaku. Rozrezali mu chodidlá, na viacerých miestach stiahli kožu z tela, odrezali uši, nos, jazyk, vyklali oči a napokon ho ešte živého hodili do plameňov horiaceho domu. V Hornom Kľaku zastrelili partizána Jakaba a Boroša. Obyvateľov vyhnali z domov do treskúcej zimy a sústredili ich na voľnom priestore pri kaplnke. Tu ich postavili pred ústia guľometov. Z neznámeho dôvodu však po príchode motospojky, ktorá doručila telegram veliteľovi trestnej výpravy, fašisti upustili od ďalších vražd a obmedzili sa na vyplienenie a vypálenie obce. Obyvateľov oboch obcí potom násilne evakovali.

Spolu v Kľaku a Ostrom Grúni zavraždili 146 osôb, z toho 56 žien a 38 detí. Vypálili 112 domov a 78 hospodárskych budov v Ostrom Grúni a 132 domov a hospodárskych budov v Kľaku.⁵¹ V oboch obciach plienili nacisti aj 24. januára 1945, aby následne vypálili aj osadu Hrabíčov a Župkov i všetky samoty v Kľačianskej doline.⁵² V ten deň trestná jednotka Edelweiss ešte stihla uskutočniť druhý prepád obce Prochoť (prvý už 4. januára).

Brutalita akcií v Kľačianskej doline zanechala psychické stopy aj na slovenských príslušníkoch jednotky Edelweiss. Ako uviedol veliteľ jednotky mjr. von Thun-Hohenstein v povojnovej výpovedi pred sovietskym vojenským tribunálom, musel k 29. januáru 1945 uvoľniť 70 bývalých príslušníkov špeciálnej jednotky SPS pre duševnú krízu zo spáchaných zločinov.⁵³ Masové vyvražďovanie civilov bez akýchkoľvek dôkazov ich viny, vrátane starcov, žien a detí muselo celkom prirodzene zanechať na mladých príslušníkoch slovenskej časti jednotky vplyv, ktorý sa prejavil na ich morálke. Stali sa nespoľahlivými, uchýľovali sa k dezerciam a, samozrejme, aj k alkoholu. Toto nebolo v súlade so zámerom, na čo sa mali slovenskí príslušníci jednotky využívať. Thun si tak v jednotke ponechal len najodolnejších, s ktorými mohol pokračovať v činnos-

⁵⁰ A MSNP B. Bystrica f IX., sign A/I, šk. 4, príř. č. 134/81.

⁵¹ Tamže.

⁵² Fašistické represálie na Slovensku... kol. aut. s. 65.

⁵³ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, šk. 4. pr. č. 255/64. Protokol z výsluchu mjr. E. Thuna von Hohenstein.

ti v zmysle ich využitia na protipartizánsku činnosť a zlomenie akéhokoľvek odporu v tyle nacistickej armády. Využívanie teroru proti civilnému obyvateľstvu pritom bolo jednou z najpoužívanějších metód. Priamy boj s partizánskymi jednotkami nebol hlavnou metódou a ak k nemu došlo, predchádzala mu infiltrácia k partizánom, alebo vydávanie sa za partizánov a hľadanie civilov ochotných im pomáhať. Akciou spĺňajúcou tieto atribúty bol boj v osade Cetuna medzi partizánmi 2. československej partizánskej brigády J. V. Stalina a špeciálnou protipartizánskou jednotkou Edelweiss, ktorú podporovala jednotka SS. Stret sa odohral 27. februára 1945 po niekoľkodňovej dokonalej príprave, pri ktorej bolo možné využiť hlavne slovenských príslušníkov jednotky. Ovládali jazyk a poznali prostredie, čo im umožnilo nadviazať kontakty s miestnym obyvateľstvom. Aj z tohto dôvodu bola akcia relatívne úspešná, aj keď velenie malo o úspešnosti akcie iné predstavy. V boji padol veliteľ partizánskeho oddielu Hurban Miloš Uher, jeho zástupca Anton Jakubík a ďalších štrnásť partizánov. Fašisti odviekli do Nového Mesta nad Váhom 23 ranených partizánov a okolo 40 obyvateľov osady. Niektorých z nich potom zavraždili na židovskom cintoríne v Novom Meste nad Váhom.⁵⁴

Už od polovice marca 1945 zlyhávalo spojenie Edelweissu s jeho veliteľstvom vo Viedni, ako aj s veliteľstvom nemeckých vojsk na Slovensku. Situácia sa skomplikovala, keď 10. apríla 1945 dostal Thun šifrovaný telegram o prerušení spojenia s Frontleitstelle, nakoľko táto sa ocitla v obklúčení. Od tohto okamihu sa Edelweiss podriadil odboru 1 z 1. tankovej armády, ktorý však mal dosť vlastných problémov, a preto Edelweiss neriadil. Právomoc tak zostala plne v rukách štábu Edelweissu, ktorý naďalej podnikal protipartizánske akcie.

Pred postupujúcim frontom sa v polovici marca premiestnila jednotka Edelweiss do Makova, kde pôsobila v úzkej súčinnosti s jednotkou ukrajinských nacionalistov pod velením kpt. ROA -Panina.⁵⁵

Napokon 20. apríla 1945 dostal Thun armádny rozkaz od odboru 1 z 1. tankovej armády, aby sa premiestnil aj s jednotkou z Makova do Vsetína. Tu sa Edelweiss zdržala len krátko a po dvoch dňoch sa začali s jednotkami 1. nemeckej armády premiestňovať v smere Olomouc – Nemecký Brod – Tábor s úmyslom dostať sa do amerického zajatia. Takéto rozhodnutie prijal E. Thun po porade s Königom v Olomouci 5. mája 1945. Za týmto účelom sa v Nemeckom Brode pripojili k vojenskej kolóne, ktorá smerovala do Tábora. Ráno nasledujúceho dňa odišiel E. Thun s L. Nižňanským do Českých Budějovic, kde mala sídlo hospodárska skupina jednotky. E. Thun zveril velenie Edelweissu Königovi. Hrozba sovietskeho zajatia spôsobila, že König s poručíkom Junghansom, slobodníkom Ottom a dvoma radistami využili Thunovu neprítomnosť a odišli sme-

⁵⁴ Tamže.

⁵⁵ Edelweiss vykonala asi 50 protipartizánskych akcií, zavraždili cez 300 a zajali cez 600 osôb. Medzi najznámejšie akcie patrilo zajatie anglickej a americkej časti vojenskej misie na Veľkom boku, vyvraždenie a vypálenie Kľaku a Ostrého Grúňa a prepád partizánskeho oddielu M. Uhra pri Cetuni. Bližšie pozri: *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1990; MIČEV, S.: *Edelweiss a Joseph*. In: Smer dnes. 14. 3, 21. 3., 28. 3., 4. 4., 11. 4., 18. 4., 25. 4., 2. 5., 9. 5. 1997.

rom na Plzeň, kde sa dostali do amerického zajatia. Aby neprišli s prázdnyimi rukami, zobrali osobné a nákladné auto, na ktoré naložili vysielaciu a trezor s dokumentmi a kódom. Medzi dokumentmi boli aj zoznamy príslušníkov jednotky a zoznamy ich konfidentov na Slovensku. O niekoľko dní sa naplnil aj osud ostatných príslušníkov Edelweissu, ktorí boli zajatí Červenou armádou 9. mája 1945. Bol medzi nimi aj veliteľ jednotky SS-Sturmabführer E. Thun von Hohenstein, sovietske orgány, ktoré Thuna stíhali aj za jeho činnosť na území ZSSR, ho zaistili o niečo neskôr aj s niekoľkými ďalšími príslušníkmi Edelweissu v zajateckom tábore Neuhras.⁵⁶

Špeciálna protipartizánska jednotka, ktorá predstavovala výkonný hrot fašistického vyhladzovacieho systému, sa však v tom čase už rozpadala a slabla. Množili sa dezercie najmä príslušníkov slovenskej roty, čoraz častejšie sa prejavovali odmietaním poslušnosti. Každý si chcel vo vojnovom zmätku nájsť miesto, kde by sa nevedelo o jeho činnosti. Slovenskí príslušníci videli východisko v odchode od jednotky a návrate domov, za líniu frontu. Velenie, nacionalistickí príslušníci národov ZSSR a Nemci sa snažili dostať do amerického zajatia.

Edelweiss bola jednou z mnohých výkonných pák fašistického teroru na území Slovenska v období od októbra 1944 do apríla 1945. Za tento krátky časový úsek vykonala najmenej 50 trestných akcií, pri ktorých jej príslušníci zlikvidovali viac ako 300 osôb a zajali cez 600 ľudí, ktorí sa ocitli vo väzniciach a koncentračných táboroch. Činnosť Edelweissu a podobných jednotiek na území Slovenska bola dôkladne utajovaná, pretože okrem pacifikácie mali ich príslušníci na oslobodenom území vykonávať diverznú činnosť v tyľe osloboditeľských armád, a v povojnovom období sa mali stať základom agentúrnej siete.

Najmenej vieme o jednotke *Schneewitchen*, velil jej SS-Untersturmführer Schindler. Celková sila jednotky bola asi 200 mužov, z toho asi 40 Slovákov. Nasadená mala byť údajne východne od Banskej Bystrice, no nepoznáme žiadne podrobnosti. V skutočnosti zrejme k jej nasadeniu nedošlo.⁵⁷

Ďalšou neznámou protipartizánskou jednotkou spomínanou vo výpovediach príslušníkov Edelweissu a v povojnových vyšetrovaniach bola Javorina. O tejto jednotke skutočne veľa nevieme, nepoznáme ani jej veliteľa. Vznikla zo slovenských zajatcov naverbovaných dôstojníkom Waffen-SS – slovenským Nemcom. Naverbovať sa nechalo údajne asi 80 vojakov, 5 poddôstojníkov a 3 dôstojníci. Jednotka operovala zo Sliača, a preto je niekedy uvádzaná aj ako protipartizánska jednotka Sliač. Jedinou známou akciou, ktorej sa v sile asi 80 mužov zúčastnila, bolo prepadnutie obce Prochoť 4. januára 1945, ktoré vykonala v spolupráci s jednotkou „*Edelweiss*“. Ďalšie informácie o jednotke chýbajú.⁵⁸

⁵⁶ MIČEV, S.: *Vznik Edelweiss*. VI. časť. In: *Smer dnes*. 18. 4. 1997, s. 7.

⁵⁷ KORČEK, ref. 6, s. 135; AMV ČR Praha, H-510. Spis Hudec, výpoveď Bedřich Klíma; Tamže: Ex. spis 53/3 Německé partizánské jednotky na Slovensku.

⁵⁸ AM-SNP B. Bystrica, f. IX, šk. 13, pr. č. A24/2001; ŠA Košice, f. Ludové súdy, Tlud 66/46. Spis Jozef Šulc.

Ako už bolo spomenuté s uvedenými jednotkami úzko spolupracovala jednotka FAT 179. Jej úloha spočívala hlavne v agentúrnom prenikaní medzi partizánske jednotky, čo sa jej aj v celku darilo.

Neskôr na jar 1945 vznikla posledná zo sledovaných jednotiek – *Kysucká garda*, tá však podliehala Wehrkreisskommandu VIII, Abwehrstelle Wratislav. Jej organizátorom bol Hauptman, resp. SS-Hauptsturmführer Rulce. Medzi ďalších organizátorov patrili pracovníci Abwehru v Moravskej Ostrave Dr. Walter Hartych a Burdych. Názov *Kysucká garda* dal tejto jednotke SS-Hauptsturmführer Rulce. Pre jednotku sa podarilo získať asi 15 mužov, ktorí boli odoslaní do Puchbande na Kladsku. Tu dostali výcvik s pištoľou, puškou a ručným granátom. Po ukončení kurzu mali byť nasadená proti partizánom pod velením nemeckých, alebo slovenských dôstojníkov.⁵⁹

Stanislav MIČEV – Marián UHRIN

⁵⁹ AM-SNP B. Bystrica, f. XII, pr. č. S60/88, VALIŠ, Z.: *Abwehr – Charakteristika ústredného orgánu nemeckej spravodajskej služby*. s. 52-53.

